



Bulgaristan'da Rekabet Eden Tarihyazımlarının Mekansal Görünümleri

Vildane Dinç*

ORCID: 0000000215349948

Öz

Bulgaristan'da gündelik yaşam, tarihsel olaylara atıflarla örülüdür. Tarihsel olaylar, çeşitli tarihyazımlarıyla sürekli yeniden inşa edilmektedir. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Avrupa Birliği (AB) üyeliklerinden sonra ülke, rekabet eden tarihyazımlarının bir sahnesi haline geldi. Bunu gündelik yaşamda cadde, park, heykel, anma töreni, kutlamalar vs.'de açıkça görmek mümkündür. Makalede rekabet eden tarihyazımları ve mekandaki somut görünümüne odaklanılmaktadır. Birinci olarak, yüz yıldan uzun bir zamandır Bulgaristan'da Rus tarihyazımının cisimleştiği temel mekan ve alanlar verilmektedir. İkinci olarak, sosyalizmin çöküşüyle birlikte Bulgaristan'da kendine daha fazla alan açmaya başlayan Avro-Atlantik tarihyazımının belli başlı mekânsal ve alansal cisimleşmeleri verilmektedir. Üçüncü olarak, kimi kamusal mekânlarda ufak tefek de olsa cisimleşebilen Türk azınlık mensuplarının tarihyazımının kimi mekânsal görünümünün sözü edilmektedir. Son olarak, söz konusu tarihyazımlarının verdikleri mücadelenin yakın gelecekteki olası boyutları üzerinde durulmaktadır. Makalenin veri kaynağını, bir yandan son 10 yılı kapsayan deneyimlenen gözlemlerden elde edilen birincil alan verileri, diğer yandan ilgili gündemin yakından izlenmesi sonucunda elde edilen ikincil alan verileri oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: Rakip tarihyazımları, mekânsal cisimleşme, Bulgaristan

Gönderme Tarihi:20/06/2018

Kabul Tarihi:29-08-2018

* Öğr.Gör.,Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, E-posta: vildaneozkan@gmail.com

Spatial Appearances of Competing Historiographies in Bulgaria

Vildane Dinç

Abstract

In Bulgaria, everyday life is full of references to historical events. Historical events are constantly being reconstruct with various historiographies. After the memberships of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) and European Union (EU), the country has become a scene of competing historiographies. In everyday life, this can be clearly seen in streets, parks, sculptures, memorial ceremonies, celebrations, etc. The study focuses on the rival historiographies and their concrete aspects on the space. Firstly, in Bulgaria for a long time more than a hundred years, the basic spaces and fields embodied by Russian historiography are given. Secondly, with the collapse of socialism, certain spatial appearances of the Euro-Atlantic historiography, which is beginning to open up space in Bulgaria, are given. Thirdly, some spatial aspects of the historiography of the Turkish minority members, who may be embodied in small public spaces, are mentioned. Finally, it focuses on the possible future dimensions of the struggles that the historiographies give. The data source of the study consists of the primary area data obtained from experienced observations covering the last 10 years and the secondary data obtained as a result of close monitoring of the related agenda.

Keywords: Competing historiographies, spatial appearance, Bulgaria

Received Date: 20/06/2018

Accepted Date: 29/08/2018

Пространственные Проявления Конкурирующих Историографий в Болгарии

Резюме

В Болгарии повседневная жизнь полна ссылок на исторические события. Исторические события постоянно реконструируются с различными историографиями. После вступления в ЕС и НАТО страна стала ареной конкурирующих историографий. В повседневной жизни это можно отчетливо увидеть на улицах, в парках, скульптурах, мемориальных церемониях, торжествах и т.д. Исследование фокусируется на соперничающих историографиях и их конкретных аспектах на пространстве. Во-первых, в Болгарии на протяжении более ста лет даются основные пространства и поля, воплощенные в русской историографии. Во-вторых, с развалом социализма даются некоторые пространственные проявления евроатлантической историографии, которая начинает открывать больше пространства в Болгарии. В-третьих, упоминаются некоторые пространственные аспекты историографии членов турецкого меньшинства, которые могут быть воплощены в небольших общественных местах. Наконец, фокусируется на возможных будущих измерениях борьбы, которые дают историографии. Источник данных исследования состоит из первичных данных, полученных из опытных наблюдений за последние 10 лет, и вторичных данных, полученных в результате тщательного мониторинга соответствующей повестки дня.

Ключевые слова: Конкурирующие историографии, пространственный облик, Болгария

Получено: 20/06/2018

Принято: 29/08/2018

Giriş

Bulgaristan'da gündelik yaşam, bazen tarihi film sahnelerini andırır. Çünkü gündelik olan, tarihsel olanla gözle görülebilir bir biçimde örülüdür. Bulgaristan'da geçmişe atıf yapmadan ne geleceğe bir adım atılabilir ne de bugünde yaşanılabilir. Ülkedeki muhteşem büyük yeşil parklarda dolaştığınızda, herhangi bir sokaktan geçerken okuduğunuz bir duvar yazısında, bir protestoya rastladığınızda, apartmanda bir komşunuzla konuştuğunuzda, turistik alanları ziyaret ettiğinizde, televizyon kanallarını açtığınızda, bir kitapçıya uğradığınızda, bayramlarda, hatta sokakta bir dilenci sizden para dilendiğinde bile geçmişe sürekli atıflarla karşılaşabilirsiniz.

Bulgaristan'daki söz konusu durumu daha anlaşılır kılmak için, birkaç ülkedeki gözlem ve deneyimlerime dayanarak kısa ve genel bir karşılaştırma yapmam gerekirse: Bulgaristan'da gündelik yaşamda *geçmişe atıfların* görünürlüğü ve yapıma biçimi; Türkiye'de *ülkedeki iktidar ve muhalefete atıflar*, Rusya'da *dış düşmanlara (AB ve özellikle NATO) ve Rusya'nın gücüne atıflar*, Ukrayna'da *dış düşman olarak Rusya'ya ve dış dost olarak AB ve NATO'ya atıfların* gündelik yaşamda görünürlüğü ve sıklığı biçimine benzemektedir. Peki Bulgaristan'da hangi geçmişe nasıl atıflar yapılmaktadır? Makalede bu soruya, yanıt verilmeye çalışılmaktadır. Makalede tarihe değil, tarihyazımına ve mekandaki somut görünümüne odaklanılmaktadır. Ancak burada tarihyazımı şeklinde kullandığımız kavramla, daha çok ilgili bir siyasi otorite güdümünde üretilen tarih tezlerinin çatışması ve bunların mekânsal ortamda tezahürleri söz konusudur. Bu bağlamda üç tür tarih yazımından bahsedebiliriz. Birinci olarak, yüz yıldan uzun bir zamandır Bulgaristan'da Rus politik otoritesinin etkisi altındaki tarihyazımının cisimleştiği temel mekan ve alanlar verilmektedir. İkinci olarak, sosyalizmin çöküşüyle birlikte Bulgaristan'da kendine daha fazla alan açmaya başlayan Avro-Atlantik tarihyazımının belli başlı mekânsal ve alansal cisimleşmeleri verilmektedir. Üçüncü olarak, bir tarihyazımı olarak adlandırılmayacak olan ancak sözü edilen iki tarihyazımından farklı vurgulara sahip olan ve kimi kamusal mekanlarda ufak tefek de olsa cisimleşen Türk azınlık mensuplarının tarihyazımlarının kimi mekânsal görünümünün sözü edilmektedir. Son olarak, söz konusu tarihyazımlarının Bulgaristan'da kamusal mekânlarda cisimleşmek ve daha fazla alanda görünür olmak için verdikleri mücadelenin yakın gelecekteki olası boyutları üzerinde öngöründe bulunmaktadır. Makalede yararlanılan temel veri toplama tekniği, son 10 yılı kapsayan deneyimlenen gözlemlerden elde edilen birincil alan verileri ve ilgili gündemin yakından izlenmesi sonucunda elde edilen ikincil alan verileridir.

1. Rus Tarihyazımının Etkisinin Görünümleri

Birkaç yıl önce bir Rus general, Rusya dışında en fazla Rus kültürüne ait anıt ve heykelin bulunduğu ülke olması dolayısıyla Bulgaristan'a teşekkür etmiştir. Verilen çelişkili sayılara göre Bulgaristan'da en az "450", en fazla "1,500" Rus anıtı bulunmaktadır.¹ Bu durum karşısında, "ne zamana kadar ülkemizde [Bulgaristan'da] Rus anıtları dikmeye devam

¹İvo İndzhev, "Kalfin se khvali v Moskva s 1500 rusko-süvetski pametnika v Bülgariya i lüzhe, che tuk ne e imalosüvet-skaokupatsiya", İvo İndzhev, 8.03.2015, <http://ivo.bg/2015/03/08/калфин-се-хвали-в-москва-с-1500-руско-съвет/>, Erişim: 10 Mayıs 2018.

Dinç

edeceğiz, ülkede bize ait tek bir Bulgar köşemiz kalmadı”² diye isyan eden Bulgarlar, az sayıda da olsa vardır. Ancak nüfusun büyük çoğunluğuna göre, Rus kültürünün kamusal mekanlarda anıt ve heykellerle yayılması önemli bir sorun oluşturmaz. Böylece, Bulgaristan’ın hangi köşesine giderseniz gidin Rus kültürünün etkisini görmek mümkün olabilmektedir. Bu etki o ölçüdedir ki, ülkede neredeyse bir *Rus dininden* bahsedilebilir. Bulgaristan’daki Rus anıt ve heykellerin çoğu, *Rus dininin* tapınakları olarak da okunabilecek ölçüde kutsanmıştır. Özellikle de 93 Harbi’yle ilgili olanlar.

Bulgaristan’daki Rus kültürü, gücünü büyük ölçüde tarihyazımından alır. Yaklaşık son yüz elli yıldır Rus tarihyazımı, ulusal Bulgar kimliğinin inşasında rolü olan geçmiş olayları, yaklaşık son bin üçyüz yıllık tarihe atıf yaparak yeniden inşa etmektedir. Günümüzde Bulgaristan’da baskın bir biçimde Rus tarihyazımının etkisi altında bulunan temel alanlar, aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Savaşlar:

- a) 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)
- b) 1944 SovyetRusyası-Nazi AlmanyasıSavaşı (1939-45 İkinci Dünya Savaşı)

2. Kültür (dil, alfabe, folklor, din, din-öncesi inanç ve gelenekler vb.) ve ırk:

- a) Bulgarca
- b) Kiril alfabesi
- c) Bulgar folkloru
- d) Ortodoks Hıristiyanlık
- e) Pagan inançlar
- f) Bulgar okuma evleri
- g) Bulgar sporu

3. Geçmiş (olabildiğince geçmişe gidip, geçmişi Bulgarlaştırmak)

1. Savaşlar:

Söz konusu geçmiş olayların, tarihyazımı dolayısıyla yeniden inşası, dönemden döneme değişiklikler göstermektedir. Örneğin sosyalizm öncesi, sosyalist dönem ve şimdiki sosyalizm-sonrası dönemde farklı geçmiş olaylara yönelik farklı vurgular söz konusudur. Ancak bu değişenlerin yanında neredeyse sabit kalan da vardır. Bunlardan en önemlisi, Bulgaristan’da 140 yıl önce sona eren bir savaştır. Başka bir deyişle, Bulgarca ve Rusça yazında bilindiği üzere 1877-78 Rus-Türk Savaşı ya da Türkçe yazında yaygın olarak bilindiği üzere 93 Harbi’dir.

Bulgaristan’da, Rus yazar ve şairlerinden daha çok, Rus ordu mensuplarının anıtları bulunmaktadır. Bulgaristan’da herhangi bir parkın içine girdiğinizde sizi genellikle bir Rus general ya da Rus komutan karşılar. Bazen de Rus Çarı İkinci Aleksandr ile karşılaşabilirsiniz. Bunlar, 93 Harbi’nde Osmanlı karşısında Rusya’ya zafer kazandıran Rus çarı, generali ve komutanlarının anıtlarıdır. Günümüzde Bulgaristan’da uğruna en fazla tören yapılan, en fazla anıt dikilen tarihi olay, 93 Harbi’dir. Bulgaristan’ın hangi köşesine giderseniz gidin, 93 Harbi

²Georgi Çunçukov, “Ot ruski i süvet·skibotushpo Otechestvotoni ne ostana i ednok’oshentse nashe, bülgarsko”, Faktor.bg, 23.04.2017, <https://www.faktor.bg/bg/articles/politika/na-vseki-kilometar/ot-ruski-i-savetski-botushpo-otechestvoto-ni-ne-ostana-i-edno-kyoshentse-nashe-balgarsko>, Erişim: 10 Mayıs 2018.

Dinç

için yapılan tapınaklara ve törenlere rastlırsınız. Bunların neredeyse tamamı, Rus tarihyazımının etkisiyle üretilmektedir.

Bugün Bulgaristan'da sadece 93 Harbi'ne adanmış yaklaşık 400 anıt bulunmaktadır. Sayıları ise giderek artmaktadır. Bulgaristan'da bu uğurda anıtların yanı sıra çeşitli söylemler, bellek kayıtları, savaşı yeniden canlandırma oyunları, filmler, kutlamalar, kartpostallar, turizm, yarışmalar, romanlar vs. giderek daha gösterişli ve dikkat çekici bir biçimde artmaktadır. Söz konusu üretimler incelendiğinde, 1877-78 Savaşı'nın Bulgaristan'da simgesel olarak devam ettirildiği söylenebilir. Ancak bu kez savaş, tek taraflıdır, çünkü sadece Rusya savaşmayı sürdürmektedir. Savaşın diğer tarafı olan Türkiye için savaş, 140 yıl önce bitmiş görünmektedir. Savaş tek taraflı olunca ise, buna saldırı demek daha uygun olabilir.

Bulgaristan'da Rus tarihyazımının cisimleştiği tüm mekanları burada anmak uygun olamayacağı için, sadece birkaç tanesine aşağıda atıf yapmakla yetinilmektedir. . Tuna ovasıyla Trakya'yı birbirinden ayıran ve Bulgaristan'ın orta kesiminde bulunan Koca Balkan dağlarında yan yana sıralı iki tepede iki anıt yer almaktadır: Şipka ve Buzluca (bkz. *1.Görsel*). Tepelerdeki her iki anıt yükseklikleri nedeniyle kilometrelerce uzaktan da seçilebilmektedirler. İki tepedeki anıtların arasındaki dağ eteğinde ormanın içinde parlak altın sarısı çatısı nedeniyle yine kilometrelerce uzaktan seçilebilen Şipka Manastırı adlı Rus Kilisesi bulunmaktadır (bkz. *1.Görsel*).Şipka Anıtı'nın tam adı, "Özgürlük Anıtı – Şipka"dır.Şipka Anıtı, 1877-78 Türk-Rus Savaşı'nın Osmanlı Devleti tarafından kaybedildiği yerde yaşamını yitiren Rus ve Bulgar askerleri anısına 1934 yılında inşa edilmiştir. Anıtın yer aldığı tepe, savaşın Osmanlı Devleti tarafından kaybedilip Rusya Devleti tarafından kazanıldığı temel yer olarak bilinmektedir. Şipka Anıtı'ndan Buzluca Anıtı'na kadar giden yol, yaklaşık 12 km.'dir. Buzluca her ne kadar sosyalizmin bir anıtı olarak bilinse de, inşa edildiği tepe, 1868'de Bulgar isyancılar (Hacı Dimitri ve Stefan Karaca'nın yönetiminde) ve Osmanlı ordusu arasında yapılan son savaşın olduğu yerdir. Bulgar Komünist Partisi'nin evi olarak inşa edilen Buzluca Anıtı'nın olduğu tepe, aynı zamanda 1891'de Dimitir Blagoev tarafından bir grup sosyalistin gizlice toplantı yaptığı yerdir. Buzluca Anıtı, 1981'de açıldı. Yaygın bir biçimde Rus Kilisesi olarak adlandırılan Şipka Manastırı, yine 1877-78 Türk-Rus Savaşı'nda ölen Rus ve Bulgar askerlerin anısına Rusya tarafından yaptırılıp Bulgar halkına hediye edilmiştir. Kilisenin inşası 1885'te başlayıp 1902'de tamamlanmıştır.

Bulgaristan'daki Rus etkisinde olan tarihyazımı birinci olarak 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na bağlıyken, ikinci olarak Stalin-Hitler arasındaki savaşa bağlıdır. Bu iki tarihsel olayla ilgili inşalar olarak tarihyazımı, sokak ve cadde adları, heykeller, anıtlar çoğunlukla *yan yana ve içiçe* konumlandırılmaktadırlar: Örneğin *1.Görsel*'de yan yana iki tepede "Barbar Türkler"den ve "Faşist Almanlar"dan kurtuluş ve aralarında da Rus kilisesi; *2.Görsel*'de Sofya'nın tam merkezindeki Parlamento'nun önünde Türklerden kurtaran Rus Çarı II. Aleksandr'ın heykeli ve arkasında da aynı çarın koruyucu azizi Aleksandr Nevski adına bir Ortodoks Katedral; *3. Görsel*'de Parlamento binasına beş dakika yürüme mesafesinde aynı yolda bulunan Nazi Faşizminden kurtaran Sovyet Ordusu anıtında önde silahını havada tutan Rus askeri, arkada Bulgar işçi sınıfı; *4. Görsel*'de Türklerden ve Faşistlerden kurtuluş tarihlerinin bir arada kazındığı ve yine Rus Çarı II. Aleksandr'a adanmış bir anıt görülebilir; *5. Görsel*'de Türklerden kurtuluş tarihlerinden biri olan 1877'nin yüzüncü yılı dolayısıyla sosyalist rejim döneminde 1977'de (yani henüz Bulgaristan mutlak bir biçimde Sovyet etkisi altındayken) bir anıt dikilmiştir. Bu anıtların dikildiği yerler ve yollar ise son derece stratejik ve merkezi alanlardır.

Dinç

1944'te Bulgaristan'ın Rus işgaline maruz kalmasının ardından Türklerden kurtuluşla ilgili günler (örneğin 3 Mart), anıtlar vs.'nin *yanına ve/veya yerine* daha kabartılı bir biçimde Faşistlerden kurtuluş günleri (örneğin 9 Mayıs), anıtlar vs. konumlandırılrsa da bu kısa sürmüştür. Sosyalizmin ilk aşamasında Bulgar ulusal kimliğinde “barbar ve köleleştirici Türklerden kurtuluş” imgesi örtülü bir biçimde konumunu korusa da ülkede özellikle 1956'da Todor Jivkov'un iktidara gelmesinden sonra Türklerden kurtuluş günleri ve anıları, yeniden güçlü bir biçimde kabartılmaya başlanmıştır. 1989'un sonunda sosyalist rejimin çöküşünden sonra ve NATO ve AB üyeliği ile birlikte Bulgaristan'da “Faşist Almanlar”dan kurtuluş günleri ve anıtları yerine yeniden “Türkler”den kurtuluş günleri ve anıtları, Rusya'nın etkisiyle kabartılmaya başlanmıştır (örneğin Sofya'da Rus Kültürel Enformasyon Merkezi'nin önüne dikilen anıt, bkz. 6. *Görsel*).

2018 yılı itibarıyla Bulgaristan'da sosyalizmle bağlantılı Rus heykellerine (örneğin Sovyet ordusu heykeline, bkz.3. *Görsel*) karşı saldırılar görülse de, 1877-78 Savaşı'yla bağlantılı Rus heykellerine (örneğin Kurtarıcı Çar heykeline, bkz. 2.*Görsel*) karşı saldırıya rastlanmamaktadır. 93 Harbi'nde Rusya'nın zaferi, dizi ve film alanında da cisimleştirilmiştir. Örneğin bunlar arasında 1979 tarihli Bulgar-Rus dizisi “Pıtyat kım Sofiya [Sofya'ya Yol]” ve 2005 tarihli yüksek bütçeli Rus filmi “Turetskiy gambit [Türk hamlesi]” bulunmaktadır. “Türk Hamlesi” filmi, Rusya'da üretilen en yüksek bütçeli filmlerden biridir.

Rus tarihyazımının büyük desteğiyle Bulgaristan'da üretilen söz konusu bellek alanları, bir kurtuluş ve zafer kültürüyle örülüdür. Ancak 140 yıldır süren bir hıncın izleri de vardır. Bu, Yeşilköy Anlaşması'nın, başka bir deyişle “Büyük Bulgaristan”ın Berlin Anlaşması'yla feshedilmesinin hıncıdır. Yaklaşık 400 anıtlı kutsanan ve anımsanan zafer, Berlin Anlaşması'yla belirlenen “Küçük Bulgaristan” değil, Yeşilköy Anlaşması'yla belirlenen “Büyük Bulgaristan” sınırlarıdır.



1. *Görsel*: Eski Zağra (Stara Zagora) ilinin Şipka kasabasına giden yolda uzaktan ayırt edilebilen tepelerdeki Şipka (solda) ve Buzluca (sağda) anıtları ve iki anıt arasında dağ eteklerinde Şipka Anıt Manastırı adlı Rus Kilisesi (Çekim ve düzenleme: Vildane Dinç, 3 Kasım 2017, Gül Ovası'nda Kazanlık'tan (Kızanlık)Şipka'ya giden yol, Eski Zağra).

Dinç



2. Görsel: Bulgaristan Parlamentosu'nun (ortadaki beyaz bina) tam karşısında Rus Çarı İkinci Aleksandr'ın at üstünde heykeli (sağda) ve Aleksandr Nevski katedrali (solda parlamento'nun arka tarafında kalan bina). Atlı heykelin önünde tam parlamento karşısından görünen yazı: "Özgürleştirici Çar, Bulgaristan sana Minnettar" (Çekim ve düzenleme: Vildane Dinç, 2015, Sofya).



3. Görsel: Sofya'nın merkezinde yer alan Sovyet Ordusu Heykeli. Ortada duran ve elinde silah olan Sovyet-Rus askeridir, yanında ve arkasında duran kadın ve erkek ise Bulgar işçi sınıfını temsil etmektedir (Çekim ve düzenleme: Vildane Dinç, 2015, Sofya).



4. Görsel: Rus Çarı II. Aleksandr'a adanmış bir anıtın sol tarafındaki plaket, 1877 ve 1944 tarihleri yan yana yazmaktadır (Çekim ve düzenleme: Vildane Dinç, 3 Kasım 2017, Şipka Anıtı'na giden yolun üzerinde).



5. Görsel: Eski yaşam biçimiyle ilgili biriktirilmiş örneklerin yer aldığı turistik alan Gabrovo iline bağlı Etr'in hemen giriş yolunda 1877-78 Türk-Rus Savaşı'ndaki Rus zaferine adanmış bir anıt. Anıt, "Türklerden özgürleşmenin" 100. yılını kutlamak için 1977'de yani Bulgaristan, henüz mutlak olarak Sovyet etkisi altındayken yapılmıştır. Anıtın ilk kısmında (görselin solunda) yazan sayılar: 1877 ve 1977'dir. (Çekim ve düzenleme: Vildane Dinç, 4 Kasım 2017, Etr'a giriş yolu üzerinde).



B

6. Görsele: Sofya'da Rus Kültürel Enformasyon Merkezi'nin önünde, 3 Mart 2003'te, Rusya'nın Bulgaristan'ı Osmanlı egemenliğinden kurtarışının 125. yıldönümünde konan heykel (görselede solunda kollarını iki yana açmış bir kadın ve göğsünde yine kollarını iki yana açmış küçük bir çocuk) ve heykelin altında yıldönümüyle ilgili Bulgarca ve Rusça yazı bulunur (Çekim ve düzenleme: Vildane Dinç, 2015, Sofya).

2. Kültür (dil, alfabe, folklor, din, din-öncesi inanç ve gelenekler vb.) ve ırk:

Rus tarihyazımının temel işlerinden biri, Ruslarla Rus-olmayanlar arasında sürekli ortaklıklar inşa etmektir. Bu yönde Rus tarihyazımı, Bulgarları Ruslarla ilintilendirmede kullanılan temel araçlardan kültür ve ırk unsurlarını tarihsel bir bağlama yerleştirmek için çeşitli oyunlar kurmaktadır. Örneğin kısa bir süre önce, Fyodor Aleksandroviç adlı bir Rus tarih profesörü “Rusya ve Bulgaristan iki devlettir, ama tarihleri ve halkları ortaktır”³ sözlerini dile getirmiştir. Tarih profesörünün kastettiği “ortak tarih” şunlardan oluşur: savaşlar (özellikle 93 harbi), dil (Bulgarca ve Rusça'nın yakınlığı), alfabe (Kiril alfabesi), din (Ortodoks Hıristiyanlık), spor (modern sporlardaki ortaklık), vs.

Son dönemde, 19. yy'ın ırk anlayışında epey kırılmalar olduğu için, profesör, Slavlık ya da Slav kardeşliği yerine, “ortak halk” unsurundan bahsetmiştir. Slav kardeşliği söyleminin etki gücü, ilgili ülkelerde epey azalmıştır ve pek çok ülkede Rus tarihyazımının aksine

³Kseniya Şiryayeva, “Rossiya i Bolgariya – dvestrany s odnoyistoriyey i narodom”, Regiony Online, 3.03.2018, <https://www.gosrf.ru/news/35181/>, Erişim: 10 Mayıs 2018.

Dinç

nüfusun büyük bir kısmı Slav oldukları tezini reddetmektedirler. Örneğin Hırvatistan, Ukrayna, Polonya, Litvanya, Estonya, Letonya, vs.

Slav ırkı tezinin büyük ölçüde çöküşünün etkisi önemlidir. Ondokuzuncu yüzyıldan beri Rus tarihyazımının en etkili inşalarından biri olan Slav ırkı inşası varsayımı, özcü ırk anlayışının yaygın kabul görmediği günümüzde tümüyle yıkılmasa da ikna edici olmaktan uzaklaşmıştır. Zaman zaman Bulgarların binlerce yıl önceki atalarının etnik kökeni ve geldikleri coğrafya üzerine de, Rus tarihyazımının yeni inşalar yapmaya çalıştığı ipuçları görülmektedir. Bulgaristan üzerinde büyük bir baskı ve etki kuran Rus tarihyazımı, günümüzde “Slav kardeşliği” teziyle kuramadığı ilintiyi kurmak için “şaşırtıcı denemeler” yapabilmektedir. Örneğin bu konuda en son denemelerden biri, Bulgarların atalarının Rusya’daki Kazan Tatarları olduğuna dair küçük bir anıştırmada bulunmak olmuştur. Çünkü Slav ırkı ve kardeşliği tezi, birçok ülkede çöktüğü gibi Bulgaristan’da da çöküşe geçmiştir.

Slav ırkı efsanesinin yerine, mezhepsel bağlantılar güçlendirilmeye başlanmıştır. Bu, Ruslar ve Bulgarlar arasındaki Ortodoks Hıristiyan bağlantıdır. Rus tarihyazımı tarafından Bulgar olduğu kabul edilen Kiril ve Metodiy kardeşler, hem Ortodoks Hıristiyanlığı hem de Kiril alfabesini Ruslara kazandırmışlardır.

Bulgarca, Kiril alfabesi, Bulgar folkloru, Ortodoks Hıristiyanlık, Bulgar sporu, Osmanlı egemenliği altındayken 19. yüzyılın ikinci yarısında açılan Bulgar okuma evleri (çitalişte) vs. gibi onlarca, yüzlerce ya da neredeyse bin yıllık bir tarihi bulunan kültürel unsurlar Rus tarihyazımı tarafından Bulgaristan’ı Rusya’ya yakınlaştırmak için kullanılmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, günümüzde Rus tarihyazımı; Ruslar ve Bulgarlar arasında akrabalık, ortak tarih, ortak dil ve alfabe bağlarını yeniden inşa etmeyi sürdürmektedir.

3. Geçmişle bağ kurmak ve geçmişi Bulgarlaştırmak:

Geçmişle bağ kurmak ve geçmişi yeniden inşa etmek, ama Bulgarlaştırarak inşa etmek, Rus tarihyazımının doğrudan desteklediği yayılma stratejilerinden biridir. Ama hangi geçmişle? Ne kadar geçmişe gidilebilmektedir? Geçmişe gitme konusunda neredeyse sınır yoktur. Bulgarlaştırılabileceği ölçüde geçmişe gitmek ve Bulgarlaştırılabilecek geçmiş olay ve kişilere atıfta bulunmak, Rus tarihyazımının temel hedeflerinden biridir. Geçmiş kendi eliyle Bulgarlaştırılabildiği ölçüde, o geçmişe bağlı bugün ve gelecek, Rusya’nın çıkarlarına da bağımlı kılınabilecektir.

Böylece Rus tarihyazımı, Bulgaristan’ı sürekli geçmişe doğru yönlendirmekte ve geçmişle yaşamaya mahkum etmektedir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri olarak, Bulgaristan’da sosyalist dönemde ve büyük ölçüde günümüzde de en popüler romanın tarihi bir roman olan İvan Vazov’un *Esaret Altında*⁴ (Pod İgoto) romanı⁵ olması gösterilebilir. Roman, Bulgaristan’ın Osmanlı yönetiminde bulunduğu yaklaşık 500 yıllık bir dönemle ilgili bir imge oluşturmaktadır. Bu 500 yıllık dönemle ilgili oluşturulan imge, Bulgarların Osmanlı yönetimi altında “köle” olarak yaşadıklarıdır. Birçok Bulgar, bugün Osmanlı yönetimi dönemine “kölelik dönemi” olarak bakmaktadır. Rus tarihyazımının inşa ettiği bu imge, “kölelerin kurtarıcısı” imgesiyle tamamlanmaktadır: “500 yıl boyunca Türk köleliği altında yaşamış olan Bulgarları, Ruslar kurtarıp özgürleştiriyor.” İlk kez duyan için bu imge “saçma

⁴ Kitabın Türkçe’ye çevirisinde kullanılan diğer ad şöyledir: *Boyunduruk Altında*

⁵ İvan Vazov, *Pod İgoto*, İkinci Baskı, Slovo, Veliko Tırnovo, 2004.

Dinç

ve anlamsız” gelebilir, ancak Bulgaristan’daki eğitim sisteminde bu özcü, indirgemeci ve “saçma ve anlamsız” imge, Osmanlı geçmişini anlamlandırmak için kişilerin algı ve belleğinde neredeyse bir tabu gibi yerleştirilmektedir. 93 Harbi’yle ilgili Bulgaristan’da yaklaşık 400 anıtın bulunması ve bunların sayılarının giderek artması da bu geçmiş inşasından Rus tarihyazımının elini çekmeyeceğinin göstergelerinden biridir.

Sovyet sisteminin çökmesinden sonra, sosyalist rejimin kurulduğu 1944-89 yılları arasındaki dönemle ilgili de çok sayıda anıt bulunmasına rağmen, Sovyet anıtlarının sayısı Bulgaristan’da artmaz. AB’ye üye olması dolayısıyla, Almanya’dan bir korku inşa etmek işlevsel ve geçerli olmayacaktır. Daha işlevsel olan yanbaşında (Türkiye) ve ülke içinde (Türk azınlığı) bulunan “Türk”ün geçmişte neler yaptığını ve bundan onu kimin kurtardığını sürekli hatırlatmaktır. Bu anımsatmanın gizli bir işlevi de, Berlin Anlaşması’yla yıkılan “Büyük Bulgaristan” hayali, amacı ve merakını canlı tutmaktır.

Ayrıca bunun çeşitli simgesel yolları vardır. 3 Mart 1878’de Yeşilköy Anlaşması’yla sınırları çizilen “Büyük Bulgaristan”ın içinde bugünkü Makedonya’dan da büyük topraklar bulunuyordu. Makedonya ile Bulgaristan arasında, geçmiş üzerine büyük bir kavga vardır. Bu kavgalardan biri, 997-1014 yılları arasında yaşamış olan Çar Samuil, Makedon mudur yoksa Bulgar mıdır kavgasıdır. Makedonya’nın başkentinde büyük bir Makedon olarak Samuil’in heykeli vardır. Aynı şekilde ölümünün bininci yılını anmak için Bulgaristan’ın başkentinde de Bulgar çarı olarak Samuil’in heykeli dikilmiştir.

Rus tarihyazımı, sosyalist dönem boyunca Bulgaristan ve/veya Bulgarların tarihini, 681 yılından başlatmıştır. Hatta Şumen’de Birinci Bulgar İmparatorluğu’nun 1300.ncü yıldönümünü anmak için 1984’te “Bulgar Devletinin Kurucuları Anıtı” yapılmıştı. Anıt, 1,300 fitte durmakta ve kilometrelerce uzaktan görülebilmektedir. Anıtın kapsamında bulunan bir dizi heykel aracılığıyla; başlıca Bulgar kralları ve liderleri, devletin 9. yüzyılda Hristiyanlığa geçişi ve Kiril alfabesinin yaratıcısı olarak Bulgaristan temsil edilmektedir.

Bu anıta bakıldığında Rus tarihyazımının, Samuil’i kime verdiği de belli olmaktadır. Rus tarihyazımının Samuil’i Bulgaristan’a vermesi, tıpkı 93 Harbi’nin 3 Mart 1878’deki sonucunun sürekli anımsatılması gibi, Büyük Bulgaristan hayalini de canlı tutmaya hizmet etmektedir.

Çar Samuil’in anıtını diken “Pamet naroda” örgütü, iki Bulgar hükümdarının anıtını daha dikecek: Biri Bulgarların Hristiyanlığı kabul ettikleri dönemde kral olan I. Boris, diğer anıt ise, Avrupa’yı kendi ordusuyla 8. asırda “Arap istilacılar”ından kurtaran Tervel Kağan’ın anıtıdır. Han/Çar I. Boris yönetimi altındayken Bulgarlar 864 yılında Hristiyanlığı kabul etmiştir. Bugün Bulgaristan’da pagan dönemine ait gelenekler de patlak vermiştir. Örneğin Kukera, ayrıca gayda festivalleri vs. bunların en ünlüleridir. Ancak bunları doğrudan Rus tarihyazımına bağlamak uygun olmaz. Bunlar, her tarihyazımının kendi hedefleri boyunca yararlanabileceği alanlardır.

3. Avro-Atlantik Tarihyazımının Etkisinin Görünümleri

Rus tarihyazımının etkisinin görünümleri, kamusal mekanlarda bir yandan sürerken, Rus tarihyazımının yeni güçlü rakibi iş başındadır. Yeni rakip, ülkenin AB ve NATO üyeliğinden sonra mekandaki etkisini arttırmakta ve stratejik alanlara stratejik bir biçimde yerleşebilmektedir. Bulgaristan’daki kamusal mekanlarda Rus tarihyazımının güçlü rakibi Avro-Atlantik tarihyazımıdır.

Dinç

Avro-Atlantik tarihyazımının, neredeyse tüm kamusal mekanları işgal etmiş olan Rus tarihyazımı karşısında izlediği üç temel strateji şunlardır:

1. Tabu olan anıtlarla oluşturan değerleri, kendi çıkarı için kullanmak: 1877-78 Rus-Türk Savaşı'yla ilgili belleği yeniden inşa etmek. Örneğin söz konusu savaşta Bulgaristan'ın Osmanlı'dan özgürlüğü için ölen Finli askerleri anmak ve onlar adına anıt dikmeye çalışmak. Kazanlık'taki Gül Müzesi'nin içinde böyle bir anıt bulunmaktadır. Üstelik Gül Müzesi, tam da aynı savaşta yaşamını yitiren Rus askerler için dikilen Şipka anıtının karşısındadır. Böylece 1877-78 Türk-Rus Savaşı'nın bellek inşasında iki rakip tarihyazımı karşı karşıya gelir: Rus tarihyazımı, savaşta Bulgaristan için ölen sadece Rus askerlerini anarken, Avro-Atlantik tarihyazımı aynı savaşta Bulgaristan için ölen Finli askeri anmayı tercih eder (bkz. 8. *Görsel*).

2. Tabu olmayan Rus anıtlarını yıktıramazsa alaya almak ve dönüştürmek: Alaya alma durumu, Sofya'daki Sovyet anıtı örneğinde açıkça görülmektedir (bkz. 7. *Görsel*). Dönüştürme durumu ise 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'yla ilgili olarak görülmektedir, çünkü bu savaşla ilgili anıtlarla alay edilmemektedir, bu konu Bulgaristan'da hala bir tabudur. Ancak Avro-Atlantik tarihyazımı, söz konusu anıtlarla alay etmese de bu tabu olan savaşla ilgili tarihyazımını etkilemeye ve dönüştürmeye çalışmaktadır. Bunun en belirgin örneklerinden biri Rus tarihyazımının ileri sürdüğü gibi "Türk/Osmanlı köleliği" yerine, "Osmanlı yönetimi" ifadesi tercih edilmektedir.

3. Kendi anıtlarını dikmek: İki tarihyazımı arasında kamusal mekanlardaki kavga ve rekabeti somut olarak görmek gerçekten ilginçtir. Bazen aynı mekan üzerinde ikisinin karşı karşıya kaldığı görülebilir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Kazanlık'ta Buzluca ve Şipka "Özgürlük" anıtlarının yer aldığı dağların tam karşısındaki ovaya yerleştirilen Gül Müzesi önündeki "Özgürlük" anıtıdır (bkz. 8. *Görsel*). Böylece Rus tarihyazımı ve Avro-Atlantik tarihyazımının Bulgaristan'ı kimin özgürleştirdiği konusundaki rekabetini Kazanlık'daki dağlarda ve ovalarda da somut olarak görmek mümkündür.

Günümüzde Bulgaristan'da Avro-Atlantik tarihyazımının baskın etkisindeki temel alanlar ve işler ise, aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. 1877-78 Türk-Rus Savaşı'nın (93 Harbi) yazımının, Rus tarihyazımının etkisinden kurtarmaya çalışmak.

2. AB-NATO üyeliğinin, Bulgaristan için en iyi olduğu konusunda ikna etmeyi sürdürmek.

3. Hıristiyanlığın Protestan ve Katolik mezheplerinin etkisini arttırmaya çalışmak.

4. Etnik ve dini azınlıklar vurgusu, özellikle de Roman ve Pomak azınlıkların hak ve özgürlüklerini kurumsallaştırmaya çalışmak.

5. Olabildiğince geçmiş olanla bağ kurmak. Söz konusu geçmişte Traklar ve Roma'yla Bulgarları bağlantılandırmak. Böylece Bulgar ulusal kimliğinin inşasını Rus tarihyazımındaki "Bulgarlar Slavlardır" tezinin yerine "Bulgarlar Traklardır" tezini olabildiğinde yerleştirmeye çalışmak. Bunun mekandaki görünümünden biri Sofya'nın merkezindeki Serdika'dır.

Yukarıda sözü edilen Avro-Atlantik tarihyazımının temel strateji ve işlerinin Bulgaristan'da kamusal mekanlardaki etkisi giderek artmaktadır. Burada bunların tümüne atıf yapmak mümkün olmayacağı için, aşağıda ilgili birkaç temel duruma atıf yapılmaktadır.

Dinç

1934 yılında Rus politik otoritesi ve entelijensiyasının inşa ettiği Özgürlük Anıtı – Şipka'nın (1. Görsel) coğrafi olarak neredeyse tam karşısında 2016 yılında inşa edilen Amerikanvari Özgürlük Anıtı'nın (8. Görsel) dikilmesi, Bulgaristan'da NATO ve AB üyeliğinin etkilerini kamusal mekanlarda duyumsatabilmektedir. Bir zamanlar Bulgar ulusal kimlik inşası üzerinde Rusya'nın mutlak bir biçimdeki etkisi, günümüzde ABD ve AB etkisi ile durumsal olarak kırılabilir. Bulgar ulusal kimliğinin inşasında rakip tezler arasındaki mücadeleleri, Bulgaristan'da gündelik yaşamda birçok yerde duyumsamak ve çıplak gözlerle ayırt etmek mümkündür. Gül Müzesi'nin (Damastena) girişindeki Amerikanvari Özgürlük Anıtı'nın altına eski Trakya Kralı'nın eşinin heykelinin konması rastgele yapılmamıştır. Aynı kentte Bulgaristan'ın en büyük Trak mezarlığı bulunmaktadır. ABD ve AB etkisinde Bulgar ulusal kimliği inşa sürecinde, bir yandan Bulgarlar Slavlardan koparılarak Traklar olarak inşa edilmeye çalışılırken, diğer yandan ülkede ve bölgede Roman/çingene ulusu ve belki yakın gelecekte Roman/çingene devleti inşa sürecinin oluşumu şöyle ya da böyle ayırt edilebilmektedir. Bu bağlamda Avro-Atlantik tarihyazımının etkilerinden bir kaçına daha atıfta bulunulabilir. Örneğin Bulgaristan'ın Başkenti Sofya'ya adını veren Azize Sofya'nın heykeli, 22 metre yüksekliğiyle daha çok yeni olmasına rağmen kentin simgelerinden biri olmuştur. Azize Sofya heykeli, daha önce meydanda bulunan Lenin Heykeli kaldırılarak 2001 yılında dikilmiştir. Heykele baktığımızda sol elinde bilgeliğin simgesi bir baykuş, sağ elinde ise özellikle Grek ve Romalıların başarı ve zafer simgesi olarak kullandıkları defne tacını tuttuğu görülmektedir. Ayrıca günümüzde Bulgaristan'da büyük bir çoğunluk 3 Mart'ı, sözde "Türk köleliğinden/boyunduruğundan kurtuluş günü" olarak tanımlamayı sürdürürken, kimileri de GADUM⁶ gibi kuruluşların ürettiği yeni tarihyazımının etkisiyle "kölelikten kurtuluş günü" yerine "Osmanlı egemenliğinden kurtuluş günü" olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, 1998'de kurulan Güneydoğu Avrupa Demokrasi ve Uzlaşma Merkezi (GADUM), Avrupa'nın güneydoğusundaki ülkelerde tarih dersi kitaplarını sorunlaştırmaya başladı. GADUM, yeni bir tarihyazımı içeren eğitim kitapları hazırladı. Bu girişimin gerekçesi olarak, Güneydoğu Avrupa'da ortak geçmişin mevcut yorumu ve okullarda öğretildiği biçimiyle tarihin içeriğinin, hem komşu ülkeler arasında hem aynı ülke içerisinde farklı etnisitelere yönelik saldırganlığa ve tek taraflı etnik bakış açısına dayanıyor olması gösterildi. Mevcut tarih dersi kitaplarında sorunlaştırılan ve GADUM tarafından yeni bir tarihyazımı önerilen temel dört konu şunlardır: 1. Osmanlı imparatorluğu, 2. uluslar ve devletler, 3. Balkan savaşları ve 4. İkinci dünya savaşı. Avro-Atlantik tarihyazımı, kamusal mekanlarda Rus tarihyazımı kadar hemen dikkat çekmez, ancak çok stratejik alanlara ve stratejik konular üzerinden yerleşmeyi bilir. Örneğin 93 Harbi'ne adanmış bir şehir müzesi olan Koprivštitsa'da Osmanlıya karşı ilk kurşunun atıldığı mekanın yanından geçerken sade bir plaket görülmektedir. Plaketin üzerinde yazan yazı "Koprivštitsa'ya bağışlarda bulunmuş Amerikalı bir hayırseverin anısına dikilmiştir" diye yazdığını okuyabilirsiniz. Bunlar sosyalizm sonrası dikilebilen anı-plaketlerdir. Ayrıca Bulgaristan'ın neresini dolaşırsanız dolaşın, tıpkı Rus generalleri ile karşılaşabileceğiniz gibi, artık Amerikan bağışdır vb. ifadeler yazan plaketlerle de karşılaşabilirsiniz.

Şahsiyetler konusu da önemli ve dikkat çekicidir. Rus tarihyazımı *Esaret/Boyunduruk Altında*'nın yazarı İvan Vazov'u kutsallaştırırken, Avro-Amerikan tarihyazımı *Bay Gano*'nun yazarı Aleko Konstantinov'u değerli kılmaktadır. Rus tarihyazımı İvan Vazov'un heykellerini dikerken, Avro-Atlantik tarihyazımı Aleko Konstantinov'un heykellerini diker: Örneğin Kazanlık'taki Gül Müzesi'nde, Sofya'daki ünlü Vitoşa Bulvarı'nda vs.

⁶ Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, Modern Güneydoğu Avrupa Tarihi Öğretimi – Alternatif Eğitim Materyalleri / Çalışma Kitabı 1 - Osmanlı İmparatorluğu, Çev. Hasan Tahsin Özkaya, Atina, 2008, http://cdrsee.org/jhp/pdf/WorkBook1_bul.pdf, Erişim: 10 Mayıs 2018.

Dinç

İvan Vazov, “Türk esareti altında Bulgar ve onun kurtarıcısı Rus” imgesi çizerken, Aleko Konstantinov, “Osmanlı Bulgarı’nın Avrupa Bulgarı’yla farkları üzerinde durup, ilkinin Avrupalılarla karşılaşmasında alay konusu olması” imgesi çizmektedir. Burada Avro-Atlantik tarihyazımının, Bulgaristan’da kutsallaşmış olan İvan Vazov ve eseri *Esaret Altında*’yla yarışmak için yine Vazov’la aynı dönemde yaşamış olup ondan farklı bir Bulgar imgesi çizen Konstantinov’u seçip kabartması da güçlü bir stratejidir. Vazov, “Bulgarın varlığını Rusla ilişkili” kurarken, Konstantinov, “Bulgarın varlığını Avrupa’yla ilişkili” kurar.

Aleko Konstantinov heykelinin bulunduğu Sofya’nın merkezinde Vitoşa Bulvarı’nda, gençlerin üzerinde sıklıkla görülen ABD bayraklı tişörtler, Avro-Amerikan tarihyazımının genç neslin üzerindeki etkisini de göstermektedir. Hatta bazen şöyle görüntüler görmek mümkündür: Bir tarafta ABD bayraklı tişört giymiş gençler, diğer yanda boyunlarında haç kolye taşıyan orta yaşlılar. Birincisinin hangi değerlere eğildiği bellidir, ikincisi, yani haç kolyeliler, genellikle Rus tarihyazımının inşa ettiği değerlere eğilmektedir. Ayrıca ilginç rekabet alanlarından bir diğeri de Sofya’da Sovyet Ordusu heykelinin görüldüğü manzarada McDonalds’ın da görünmesidir.



7. **Görsel:** İkinci Dünya Savaşı’nın başlangıcının 70.nci yıldönümünde Sofya’da Sovyet Ordusu anıtı, Amerikan çizgi film karakterlerine ve ABD bayrağına boyandı ve Bulgarca “güncel” diye yazıldı.⁷

⁷Evgeni Veselinov, “Otsapakha i izküpakha Sūvet-skataarmiya’ v Sofiya”, BulgariCA, 22.06.2011, <http://www.bulgaria.com/2011/06/22/новини/оцветеният-памятник-на-съветската-ар/>, Erişim: 10 Mayıs 2018.



8. Görsel: Şipka ve Buzluca anıtlarının neredeyse tam karşısında yer alan ve yaygın olarak Gül Müzesi olarak bilinen Damastena'nın ana girişindeki heykel(ler): Üstte zincirlerini koparmış bir dünya ve ABD'deki Özgürlük Heykeli'nin benzeri ve altta sandalyeli heykel ise M.Ö. 4. yy.'da yaşamış olan Trakya Kralı Üçüncü Sevt'in karısı Prenses Berenika'dır. Osmanlı ve özellikle de Rus/Sovyet imparatorluklarına atfen yazan yazı: "sonsuz kadar tarihlerini koruyan ezeli ebedi imparatorluklar yoktur, halklar vardır" (Çekim ve düzenleme: Vildane Dinç, 3 Kasım 2017, Kazanlık, Eski Zağra).

4. Yerli Ulusal Türk Azınlığı Mensuplarının Etkisi(zlığı)nin Görünümleri

Hem Rus tarihyazımından hem Avro-Atlantik tarihyazımından etkilenen, aynı zamanda söz konusu tarihyazımlarının birer nesnesi olan, Bulgaristan'daki ulusal Türk azınlığının bir tarihyazımı geliştirip geliştirmediğine bakmak da ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır.

Bulgaristan'da tarihsel olarak bir varlığa sahip olan yerli/otokton ulusal Türk azınlık mensupları, kendi tarihyazımları konusunda bir alan açmaktan daha çok mevcut etkili tarihyazımlarının etkisine maruz kalmaktadırlar (örneğin bkz. 9.Görsel). Ama aynı zamanda Bulgaristan'da Türklerin yoğun yaşadığı yerlerde kimi kamusal alanlarda Türk tarihyazımının etkisinin küçük de olsa kimi görünümüne rastlamak mümkündür (örneğin bkz. 10.Görsel).

Günümüzde Bulgaristan'da yerli ulusal Türk azınlığın tarihyazımının etkisindeki temel alanlar, aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Türk-düşmanı tarihyazımlarını görmezden gelmek ve bu konuda susmak.
2. Türk sanatçı, edebiyatçı ve sporcuları anmak ve birkaç heykel yapmak. Örneğin Eğridere'de (Ardino) Sabahattin Ali, Kırcaali'de Kadriye Latifova, Şumen'de Koca Yusuf heykeli, vs.

Dinç

3. Şehitleri anmak (93 Harbi, Balkan Savaşları, 1980'lerin etnik soykırımı): Bulgaristan'daki Türkler savaşlarda ya da politik şiddet süreçlerinde çok fazla kayıp vermiştir. Bazen çok küçük alanlarda söz konusu kayıplarla ilgili anma davranışı, anıtı ya da etkinliği görülebilmektedir. Örneğin bazen dualar, çok nadir olsa da 93 Harbi'ndeki kaybın ağrısı olan Osman Paşa ağrısını mırıldanmalar, Balkan Savaşları şehitleri için anıt dikmek (bkz. *10.Görsel*),1980'lerde Jivkov yönetiminde gerçekleştirilen adkırımı ve etnik soykırımdaki şehitleri anan birkaç anıt bulunmaktadır.

4. Şenlikler: Türk köyleri ve kasabalarında yılda bir şenlikler düzenlenmektedir. Bu şenlikler, doğrudan bir tarihyazımıyla bağlantılı olmasa da çeşitli ülkelerde yaşayan Bulgaristanlı Türklerin bir araya gelmesini sağlamaktadır.

5. Olabildiğince geçmiş olanla bağ kurmak: Türkler üç geçmiş dönemle bağ kurmaktadır. Birincisi, sosyalist geçmiş: burada özellikle 1980'lerdeki etnik soykırım anılır. İkincisi, Osmanlı dönemi: bu dönemle ilgili olarak genellikle "biz Bulgarlara onların bize yaptığı gibi baskı yapmadık" yaklaşımı esas söylemi oluşturur. Üçüncüsü ise Bulgarların özgün etnik kökeni ile ilgilidir: Burada Bulgarların esas olarak Kazan dolaylarından gelen bir Türk boyu olduğunu vurgularlar.

6. Kamusal alanlardaki vakıf mallarını eski haliyle kıyaslamak: "Eskiden bu bina Osmanlı malıymış, eskiden burada bir Türk mezarlığı varmış, eskiden buranın adı Türkçeymiş", vs. gibi söz konusu mekan ya da binaların Bulgarlaştırılmadan önceki adları çok seyrek de olsa anımsatılır.Ancak ülkedeki yerli Türk azınlığı mensuplarının kırık-kopuk ve bireysel etkileşim düzeyindeki tarihyazımı, kurumsallaşmış düzeydeki Rus ya da Avro-Atlantik tarihyazımlarının bir rakibi olamayacak kadar zayıftır. Genellikle Türkler, Rus tarihyazımının etkilerinin birer mağduru olarak sıkça deneyim yaşamaktadırlar. Aşağıda bu konuda çarpıcı bir örnek verilmektedir (bkz. *9.Görsel*). Bu, 93 Harbi'yle ilgili Rus tarihyazımlarının etkilerinin Türk azınlık üzerindeki görünümüdür.

Bulgaristan'da sosyalist rejimin ilk döneminde 3 Mart bayramının konumu, 9 Eylül bayramına göre bir ölçüde düşürülmüş olmasına rağmen, sonraki yıllarda 3 Mart günü kutlamalarını okulda okurken deneyimleyen gördüğüm birçok mağdur, *travmatik belleklerinde* yer eden kutlama günleri ve tarih derslerinde yaşadıkları üzücü deneyimlerinden bahsetmektedirler. Örneğin gördüğüm onlarca mağdurdan biri olan Yıldız, "3 Mart demek, sürekli hır gür demektir"⁸ diyor. Okullarda tarih derslerinde, tarih kitaplarında, çizilen resimlerde vs. öğrencilere "Türklerin ne kadar kötü, zalim, vahşi ve barbar oldukları ve Bulgarları sürekli nasıl vahşice katlettikleri"nden söz edilmektedir. Alper adında bir başka mağdur, "tarih derslerinden sonra sınıftaki Bulgar çocukları 'bak senin dedelerin bize ne yapmış' diye bize hep sataşıyorlardı"⁹ sözleriyle sosyalizm dönemindeki tarih derslerinden anımsadıklarını yutkunarak dile getirmektedir.Süleyman adlı bir mağdur, sosyalist Bulgaristan'da okulda 3 Mart kutlamalarında yaşadığı bir anısını aşağıdaki sözlerle anlatıyor:

"3 Mart, 1878 yılı için, Bulgarın, Rus harbinde işte, Bulgarlar onu kutluyor. 3 Mart'ta ilkokuldum, ilk anılarım oradan başlıyor işte, okulda Bulgar çocukları da var, okuduğum yerde, onlar tören yapıyordu, ardıç diyorduk, ardıçları bir araya toplayıp böyle büyük ateşler yakılıyordu. ... O büyük sınıflardan Bulgar çocukları, iki tane bizim yaştaşı diyelim, üzerime saldılar 'dövün bu Türkü' diye. Ama babam bana güreş öğretirdi ... birisi yüzüme geliyo ama ben onu yatırdım yere, diğeri de, öbür çocuk da üstüme çullandı, tabi orada ben, yüzümü yoldular yani, ben bastırdım birisini, ordan tırnak filan olmuş. Ben eve gittikten sonra babam bana sordu, kimle kavga yaptın dedi, devamlı tembihleniyoruz ya kavga

⁸ Yazarın mağdurlarla yaptığı sözlü tarih görüşmeleriyle ilgili özel arşivinden.

⁹Yazarın mağdurlarla yaptığı sözlü tarih görüşmeleriyle ilgili özel arşivinden.

Dinç

yapmycan dışarda diye. Ben daha onun bilincinde değilim yani, ama burda [yanağını gösteriyor] o tırnakları görünce, belli zaten de, babam hemen anladı, ‘aaahhh oğlum’ dedi, o anlamış Türk olduğumuz için dövüldüm diye. İlk hayatımda o olaydan sonra ben farklı bakmaya başladım, daha on yaşındaydım.”¹⁰

Adı Sevcan olan bir başka mağdur, dilden dile geçen şu sözleri ifade ediyor: “Daha 93 Harbi’nde, işte 77-78 Türk-Rus Savaşı’nda, Rus general Bulgaristan’ı Osmanlı’dan alıp Bulgar generale teslim ederken emrediyor: ne yapın edin Bulgaristan’da Türklerin sayısını az tutun, denize mi dökersiniz, öldürür müsünüz, yoksa buradan kovar mısınız, bilemem, ama bunların sayısını az tutun.”¹¹

Bulgaristan’da ulusal azınlıkların kültür, tarih, dil ve dini ile ilgili bilgiyi geliştirmeye ilişkin neredeyse hiçbir gelenek ve uygulama bulunmamaktadır. Akademik bilgi bile, yaygın bir biçimde hala 19. yüzyılın Bulgar tarihi ve kültürüyle ilgili romantik bakış tarafından çerçevelenmektedir. Avrupa milletlerinin tarihi ve kültürü, Bulgaristan’ın içindeki ulusal, etnik ve dini azınlıkların tarihi ve kültüründen çok daha fazla çalışılır ve bilinmektedir. Ayrıca Bulgaristan’da azınlıklar arasında yüksek eğitilmiş her birey, Bulgar olarak bilinir.¹²

Örneğin 2015’in Temmuz ayında Sofya’da Etnografya Enstitüsü’ndeki bir sergide söz konusu *inkarcılığı* apaçık bir biçimde bir kez daha görmek, benim için mümkün oldu. Sergi, Bulgaristan’daki folklor kültürünün geleneksel giysilerine adandığı halde, sergide onlarca giysinin arasında Bulgaristan’daki Türk kültürüne ait bir tek folklor giysisinin sergilenmediğini gördüm. Sergide ziyaretçileri karşılamak ve bilgilendirmekle görevli Vera’ya “serginizde Bulgaristan’daki Türk folkloruna ait giysileri gösterebilir misiniz?” diye sorduğumda, “öyle giysi yok, ama Kırcaali’ye ait sadece bir tane Bulgar Müslümanı [Pomak] giysisi var” diye yanıt verdi. Ayrıca sergide Bulgaristan’da Bulgar-olmayan folklor kültürüne ait bir tane de Karakaçan¹³ folklor giysisi bulunuyordu. Birçok örnekte ve karmaşık etkilerin bileşiminden oluşan tarihsel bir süreçte görülebileceği gibi, Bulgaristan’daki “Türkler”, Bulgaristan’ın yerli azınlıklarından biri olarak değil, yaygın bir biçimde bir *düşman* olarak konumlandırılıp algılanmayı sürdürmektedirler. Düşman olarak konumlandırılmayacakları durumlarda ise, sözü edilen folklor sergisinde olduğu gibi *genellikle* varlıkları *inkaredilmektedir*. Türk azınlığın bu sürece karşı mücadelesi ise neredeyse yok denecek kadar zayıftır.

¹⁰Yazarın mağdurlarla yaptığı sözlü tarih görüşmeleriyle ilgili özel arşivinden.

¹¹Yazarın mağdurlarla yaptığı sözlü tarih görüşmeleriyle ilgili özel arşivinden.

¹²Bulgarian Helsinki Committee, “Report Submitted Pursuant to Article 25 Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities” (30 September 1998), Eylül 1999, s. 47, <http://www.greekhelsinki.gr/pdf/fcnm-reports-bulgaria-ngo.PDF>, Erişim: 10 Mayıs 2018.

¹³ Karakaçan etnik grubunu, çingene etnik grubunun içinde konumlandıran sınıflandırma da bulunmaktadır.

Dinç



9. Görsel: Bulgaristan'da Kırcaali kent merkezindeki İçişleri Bakanlığı binası. Görselin sağındaki saat kulesinden sabah 07:00'den akşam 21:00'e kadar, saatte bir 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rus-Bulgar zaferini öven müzikler çalıyor. Kırcaali'de her saat başında bu, 30 yıldan uzun bir zamandır devam ediyor (Çekim ve düzenleme: Vildane Dinç, 3 Kasım 2017, Kırcaali).



10. Görsel: Almalı (Yabilkovets) köyünde Balkan Savaşı şehitleri için dikilen anıt (Çekim: Aşıkgarip Alipaşa, Nisan 2018, Almalı köyü, Kırcaali, Bulgaristan).

Sonuç

Kısa atıflarla gösterilmeye çalışıldığı gibi bugün Bulgaristan, Rus ve Avro-Atlantik tarihyazımlarının/siyaset güdümünde tarih tezlerinin bir savaş alanı gibidir. Savaş biçiminde yürüyen bu rekabette ilgili tarihyazımları, Bulgaristan'daki her bir değişkeni yeniden inşa etme uğraşısı sergilemektedir. Tarihyazımları sadece rekabet etmiyorlar, aynı zamanda, rakip tarihyazımının etkisini arttırdığını gördüklerinde Bulgaristan'ı sert bir biçimde uyarılmaktadırlar. Örneğin bir yandan Bulgaristan, Rusya'dan uzaklaştığı her adımda anaakım Rus medyası tarafından hor görülümekte, alaya alınmakta ve "kurtarıcısına nankörlük ve vicdansızlık"¹⁴ ile suçlanmaktadır. Diğer yandan Bulgaristan üzerinde Rusya'nın giderek daralan etkisine rağmen, günümüzde Bulgaristan üzerine ABD ve AB merkezli raporların odak konularından biri, Bulgaristan üzerinde Rusya'nın etkisi olmayı sürdürmektedir.¹⁵

Türk tarihyazımında ise Bulgaristan'la ilgili olarak bugün ve gelecekle bağlantı kurmak yerine, daha çok şu ifadeyle özetlenebilecek nostaljik hava egemendir: "Bulgaristan, bir zamanlar Osmanlı toprağıydı ve barış içinde yaşıyorduk." Burada gelecekte de Rusya ve Avro-Atlantik güç merkezleri tarafından üretilen tarihyazımlarının, Bulgaristan üzerinde rakip tarafı etkisiz hale getirinceye kadar mücadele edecekleri söylenebilir. Varlık alanı kuşatılmış olan Türk azınlığı ise, nostaljiyle karışık bir biçimde bir alan bulabildiği takdirde, dualar ve birkaç küçük heykelle varlık mücadelesi verecektir. Ancak bu biçimiyle, rakip olamayacak kadar zayıf ve etkisizdir.

¹⁴Andrey Baranov, "Ekh, bratushki, gde zhe vasha sovest'?", Komsomolskaya Pravda, 02 Mart 2016, <http://www.kp.ru/daily/26501.4/3368892/>, Erişim: 10 Mayıs 2018.

¹⁵ Bu konuda yazılan en son raporlardan biri için bkz. Dimitir Veçev, "Russia's Influence in Bulgaria", 24 Şubat 2016, <http://europeanreform.org/index.php/site/event/russias-influence-bulgaria>, Erişim: 10 Mayıs 2018.

Kaynaklar

BARANOV, A., (2016). “*Ekh, bratushki, gdezhevashasovest'?*”, Komsomolskaya Pravda, 2 Mart 2016, <http://www.kp.ru/daily/26501.4/3368892/> , Erişim: 10/05/2018.

BULGARIAN HELSINKI COMMITTEE, (1999). “*Report Submitted Pursuant to Article 25 Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*” (30 September 1998), Eylül 1999, <http://www.greekhelsinki.gr/pdf/fcnm-reports-bulgaria-ngo.PDF> , Erişim: 10/05/2018.

CENTER FOR DEMOCRACY AND RECONCILIATION IN SOUTHEAST EUROPE, (2008). *Modern Güneydoğu Avrupa Tarihi Öğretimi – Alternatif Eğitim Materyalleri / Çalışma Kitabı 1 - Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Hasan Tahsin Özkaya, Atina, http://cdrsee.org/jhp/pdf/WorkBook1_bul.pdf , Erişim: 10/05/2018.

VEÇEV, D., (2016). “*Russia's Influence in Bulgaria*”, 24 Şubat 2016, <http://europeanreform.org/index.php/site/event/russias-influence-bulgaria> , Erişim: 10/05/2018.

VESELİNOV, E., (2011). “*‘Otsapakha i izkúpakha Sûvet-skata armiya’ v Sofiya*”, BulgariCA, 22 Haziran 2011, <http://www.bulgaria.com/2011/06/22/новини/оцветеният-паметник-на-съветската-ар/> , Erişim: 10/05/2018.

ÇUNÇUKOV, G., (2017). “*Ot ruski i sûvet-skibotushpo Otechestvotoni ne oстана i ednok'oshentsenashe, búlgarsko*”, Faktor.bg, 23 Nisan 2017, <https://www.faktor.bg/bg/articles/politika/na-vseki-kilometar/ot-ruski-i-savetski-botush-potechestvoto-ni-ne-ostana-i-edno-kyoshentse-nashe-balgarsko> , Erişim: 10/05/2018.

VAZOV, İ., (2004). *Podĭgoto*, İkinci Baskı, Slovo, Veliko Tırnovo.

İNDZHEV, İ., (2015) “*Kalfin se khvali v Moskva s 1500 rusko-sûvet-skipametnika v Búlgariya i lüzhe, che tuk ne e imalosûvet-skaokupatsiya*”, İvoİndzhev, 8 Mart 2015, <http://ivo.bg/2015/03/08/калфин-се-хвали-в-москва-с-1500-русско-съвет/>, Erişim: 10/05/2018.

ŞİRYAEVA, K., (2018). “*Rossiya i Bolgariya – dve strany s odnoy istoriyey i narodom*”, Regiony Online, 3 Mart 2018, <https://www.gosrf.ru/news/35181/> , Erişim: 10/05/2018.

Arşiv

Yazarın mağdurlarla yaptığı sözlü tarih görüşmeleriyle ilgili özel arşivi.

Arşivin bir kısmı uluslararası bir koleksiyon paylaşımı projesi kapsamındadır: “Resistance of Turkish minority in Bulgaria”: <http://culturalopposition.eu/registry/?lang=en&uri=http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n242&type=collections>, Erişim: 10/05/2018; COURAGE (Cultural Opposition: Understanding the Cultural Heritage of Dissent in the Former Socialist Countries), projenin ağ bağlantısı: <http://cultural-opposition.eu/> , destekleyen: the European Union's Horizon 2020, proje yürütücüleri: Vildane Dinç ve Artum Dinç, 2016-2019.

